

Kuuban ohjusriisi vuonna 1962

Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton välillä syksyllä 1962 kärjistynyt kriisitilanne on poliittisen historian, kansainvälisen politiikan ja strategian alalla eniten tutkittuja tapahtumia. Seuraavassa keskitytään lähinnä sellaisiin näkökohtiin, joilla on ollut merkitystä kylmän sodan asetelmien kehittymiselle Euroopassa ja jotka ovat vaikuttaneet myös Suomen turvallisuuspoliittista asemaa koskeviin arvioihin.

Neuvostoliitto oli 1950-luvun lopulla kyennyt näyttäviin ohjus- ja avaruusteknologian saavutuksiin, mutta Yhdysvalloilla oli edelleen selvä sotilaallinen ylivoima ja kyky suunnata tuhoava ydinaseisku Neuvostoliittoon. Vielä Berliinin kriisin aikaan vuonna 1961 Neuvostoliitto ei pystynyt uhkaamaan suoranaisesti Yhdysvaltoja, vaikka Nikita Hruschtshev pyrki vahvistamaan mielikuvaa maansa ydinaseistuksen voimasta.

Neuvostoliiton sotilasstrategiassa ydinasepelote oli kuitenkin jo saanut keskeisen merkityksen, joten sen todellisen heikkouden paljastuminen olisi haitannut Hruschtshevin politiikkaa erityisesti "kolmannessa maailmassa" ja suhteissa Kiinaan. Kuuban tukeminen Yhdysvaltojen uusien maihinnousuyritysten torjumiseksi oli ajankohtainen ja tärkeä tehtävä, mutta Neuvostoliitolla ei ollut siihen tarvittavia voimia ilman ydinaseiden tukea.

Moskovassa heräsi ajatus yhdistää kaksi päämäärää, Kuuban tukeminen ja Yhdysvaltojen saattaminen ydinaseiden uhan alaiseksi. Neuvostoliitolle näytti avautuvan edullinen tilaisuus käyttää Kuubaa Yhdysvaltoihin kantavien ohjusten tuliasema-alueena, jolloin ne toimisivat laajemman, suurvaltojen keskinäisen ydinasepelotuksen strategian osana. Pääministeri Hruschtshev kertoi myöhemmin, että hänen päätökseensä ohjusten sijoittamisesta Kuubaan vaikutti tieto Yhdysvaltojen ohjustukikohdista Turkissa ja Italiassa. Sinne oli alkuvuodesta 1962 sijoitettu Jupiter-ohjuksia, joilla kyettiin uhkaamaan Neuvostoliiton länsiosia muutaman minuutin varoitusajalla. Suojautuminen niitä vastaan oli lähes mahdotonta. Neuvostoliiton ydinaseita ei silloin ollut sijoitettuna oman valtioalueen ulkopuolelle.

Kun neuvostoliittolaiset olivat seuranneet Yhdysvaltoja ydinasekilvassa kaikilla aloilla, heräsi kysymys, miksei näin voitaisi tehdä myös keskikantaman ohjusten osalta. Niiden sijoittamisella Kuubaan amerikkalaiset saatettaisiin alttiiksi samanlaiselle uhalle, jollaisen alaisena Neuvostoliitto oli joutunut elämään jo yli vuosikymmenen ajan. Moskovassa pelättiin kuitenkin yritykseen sisältyviä riskejä, sillä Yhdysvaltojen ylivoima ja päättäväisyys sen säilyttämisessä tunnettiin hyvin. Siitä huolimatta Neuvostoliiton johto teki toukokuussa 1962 päätöksen ryhtyä valmistelemaan ohjusten viemistä Kuubaan. Fidel Castro aluksi empi suostumisestaan mutta päätyi kannattamaan yritystä, kun se näytti tarjoavan ratkaisevan tärkeän pelotteen maihinnousuja vastaan. Heinäkuussa kymmenet neuvostoliittolaiset laivat lähtivät kuljettamaan tarvikkeita ja tukikohtien suojaamisosastoja. Niiden tehtävä pyrittiin salaamaan mahdollisimman tarkoin.

Kuubaan oli määrää sijoittaa 40 keskikantaman ohjusten laukaisualustaa, joista 24 oli tyyppiä R-12 (läntinen koodinimi SS-4) kantamaltaan noin 2 000 kilometriä ja 16 tyyppiä R-14 (SS-5) kantamaltaan yli 4 000 kilometriä. Niihin oli varattu yhteensä 60 taistelukärkeä, joissa jokaisessa oli yhden megatonnin luokan ydinräjähdde. Yhteenlaskettu räjähdysvoima 60 megatonnia vastasi yli 3 000 Hiroshiman pommin tehoa. Tukikohtia rakentamaan ja suojaamaan lähetettiin noin 40 000 henkeä, varustuksenaan mm. 576 ilmatorjuntaohjusta,

taktisia ydinaseita, 40 MiG-21 -hävittäjää sekä useita kymmeniä muita lentokoneita ja helikoptereita.

Yhdysvaltojen tiedustelu seurasi Neuvostoliiton kuljetuksia ja joukkojen saapumista, mutta vasta 14. lokakuuta valvontalennolla Kuuban yläpuolella olleen U-2 -koneen ottamat kuvat varmistivat ohjustukikohtien valmistumisen. Presidentti Kennedy kutsui kansallisen turvallisuusneuvoston kriisiesikunnan (Executive Committee, ExComm) kokoukseen 16.10. päättämään toimista uhan torjumiseksi. Yksimielisyys vallitsi heti siitä, että Kuubaan sijoitetut ohjukset on poistettava tavalla tai toisella. Puolustusministeri Robert McNamara arvioi, että ohjustukikohdat olisivat toimintavalmiina kahden viikon kuluessa. Tästä neuvottelusta alkoi koko kylmän sodan vakavimmaksi arvioitu kriisivaihe.

Presidentin johtamissa neuvotteluissa oli eniten esillä nopea ja voimakas isku Kuubaan ja tarvittaessa laajemminkin Neuvostoliittoa vastaan. Kennedy päätyi kuitenkin kannattamaan Kuuban julistamista merisaartoon. Hän julkisti tiedon ohjusuhasta puheessaan 22.10. ja kehotti kansalaisia varautumaan vakavaan kriisiin. Merisaarto julistettiin alkavaksi 24.10. vaikkakin presidentti käytti siitä julkisuudessa termiä "quarantine", jotta saartoa ei tulkittaisi varsinaiseksi sotatoimeksi.

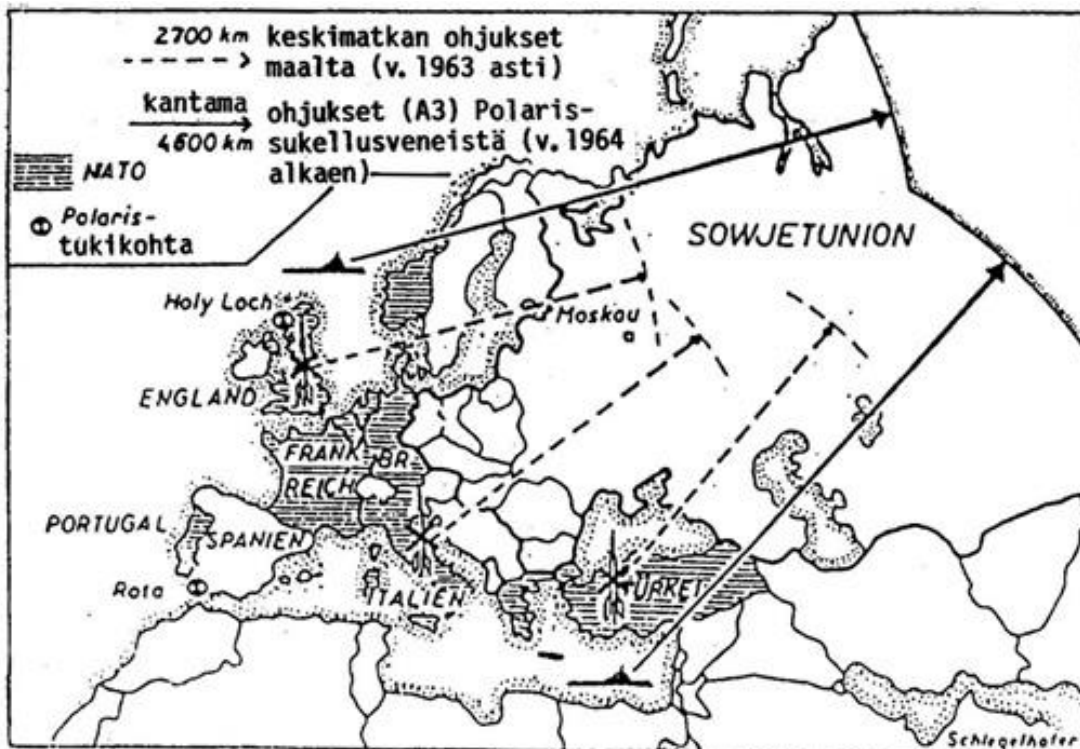
Samalla jatkui kiivas diplomaattinen toiminta, jolla etsittiin keinoja kriisin laukaisemiseksi. Julkinen kiista rajoitettiin lähinnä YK:n kokouksiin, sillä osapuolet halusivat säilyttää salaisella diplomatialla suuremman toimintavapauden.

Kriisin huippukohta saavutettiin 27. lokakuuta, jolloin tiedustelukone U-2 ammuttiin alas Kuuban ilmatilassa, ja toisaalta Moskovaan oli tullut samoihin aikoihin tieto syvälle Neuvostoliiton alueelle Siperiassa tunkeutuneesta U-2 koneesta. Myös merellä sattui välikohtauksia. Kuubaan saartoon osallistui yhteensä 180 sotalaivaa, jotka jo edellisinä päivinä olivat pysäyttäneet avomerellä kauppa-aluksia.

Jälkeen päin on saatu tieto, että Karibianmerellä toimi neljä neuvostoliittolaista sukellusvenettä, joissa oli ydinkärjellä varustettuja torpedoja. Yksi sukellusveneistä, tunnukseltaan B-59, oli jouduttuaan takaa-ajetuksi aivan vähällä laukaista sellaisen torpedon kohti amerikkalaisalusta. Myös U-2 -koneen ampuminen oli aiheutunut osittain väärinkäsityksestä, sillä ylin johto Moskovassa oli kieltänyt tulenaloituksen niitä vastaan. Kuitenkin 27.10. Kuuban ilmapuolustus määrättiin täyteen hälytystilaan hyökkäyksen varalta, jolloin myös tiedustelukoneita alettiin tulittaa.

Yhdysvaltojen asevoimat asetettiin korkeimpaan hälytysvalmiuteen. Floridaan oli keskitetty noin 100 000 amerikkalaissotilasta, jotka olivat valmiina hyökkäämään Kuubaan satojen lentokoneiden tukemina. Merijalkaväki oli jo pitkään valmistellut maihinnousua.

Tuossa vaiheessa oli aivan ilmeinen vaara, että jokin tahaton välikohtaus tai väärinkäsitys olisi saattanut laukaista suurvaltojen välisen ydinsodan. Siksi myös neuvotteluhaluus kasvoi molemmin puolin. Nikita Hruschtshev tarjosi Kennedylle salaisesti ratkaisua, jonka mukaan hyökkäykselliset asejärjestelmät Kuubasta vedettäisiin, jos Yhdysvallat puolestaan lupaisi olla hyökkäämättä sinne ja poistaisi keskikantaman ohjuksensa Turkista. Yhdysvallat ei suostunut julkisesti noihin ehtoihin mutta hyväksyi tarjouksen salaisella sopimuksella, joka vahvistettiin kirjeenvaihdolla 29.10.

Kuvassa esitetään keskikantaman ohjusten poistaminen Turkista ja Italiasta vuonna 1963 sekä korvaaminen sukellusveneisiin sijoitetuilla ohjuksilla. Perustana oli Kuuban kriisin ratkaisuun liittynyt salainen sopimus Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton välillä lokakuussa 1962. Lähde: Pekka Visuri, Totaalisesta sodasta kriisinhallintaan (1989), s. 114.

Neuvostoliitto ryhtyi purkamaan juuri valmistuneita R-12 -ohjusten (SS-4) tuliasemia ja siirtämään ohjuksia laivoihin. Pitemmän kantaman R-14 -ohjukset (SS-5) eivät vielä olleet toimintavalmiina kuten eivät myöskään Il-28 -pommikoneet. Lähiviikkoina kaikki hyökkäykselliseksi määritetyt asejärjestelmät ja ydinräjähteet laivattiin takaisin Neuvostoliittoon.

Suurvaltojen välille syntynyt yhteisymmärrys rauhoitti varsinaisen ohjuskriisin, mutta Kuuban tilanne pysyi edelleen jännittyneenä. Fidel Castro moitti Neuvostoliiton hallitusta perääntymisestä, ja myös muiden liittolaisten taholta kuului kritiikkiä. Kuitenkin sekä Yhdysvaltojen että Neuvostoliiton johtajat saattoivat julkisuudessa esiintyä kriisin voittajina tai ainakin kieltäytyvät tunnustamasta tehneensä virheitä. Joka tapauksessa kokemus oli heille niin kova, että ryhdyttiin nopeasti toimiin samanlaisen tilanteen kärjistymisen estämiseksi tulevaisuuden kriisien yhteydessä. Tuloksena oli muun muassa ”kuuman linjan” rakentaminen Moskovan ja Washingtonin välille, jotta kriittisessä tilanteessa taattaisiin tietojen vaihto.

Lähteet: Graham Allison - Philip Zelikow, *Essence of Decision* (1999); Michael Beschloss, *Kennedy v. Khrushchev* (1991), s. 412 - 575; John Lewis Gaddis, *We Now Know* (1997), s. 260 - 280; Jeremy Isaacs - Taylor Downing, *Cold War* (1998), s. 190 - 203; Khrushchev *Remembers. The Glasnost Tapes* (1990), s. 170 - 183; Walter LaFeber, *America, Russia, and the Cold War, 1945 - 2000* (2002), s. 234 - 239; Ronald Powaski, *The Cold War* (1998), s. 142 - 144; *The Kennedy Tapes* (2002); William Taubman, *Khrushchev* (2004), s. 529 - 577; Alan Axelrod, *The Real History of the Cold War* (2009), s. 331-335.
 Internetissä: http://en.wikipedia.org/wiki/Cuban_Missile_Crisis; <http://www.bbc.co.uk/schools/gcsebite/size/history/mwh/ir2/causesofthecubacrisisrev1.shtml> , <https://www.theatlantic.com>

om/magazine/archive/2013/01/the-real-cuban-missile-crisis/309190/ , https://en.wikipedia.org/wiki/The_Fog_of_War.

Dokumentteja: The National Security Archive, Press Release 11 October 2002: http://nsarchive.gwu.edu/nsa/cuba_mis_cri/press3.htm, Raymond Garthoff, "Khrushchev, Nuclear Weapons, and the Cuban Missile Crisis", Documents Relating to American Foreign Policy: <https://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/cuba.htm>, Avalon

Project: http://avalon.law.yale.edu/subject_menus/msc_cubamenu.asp.

Tarkka selvitys Kuubaan lähetettävän osaston kokoonpanosta ja varustuksesta on Neuvostoliiton puolustusministeriön muistiossa 24.5.1962.

Saatavilla internetissä: www.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB14/doc18.htm.

Yksityiskohtainen kuvaus Neuvostoliitosta Kuubaan lähetetyn osaston toiminnasta (operaatio "Anadyr") on myöhemmin Leningradin sotilaspiirin päällikkönä ja Varsovan liiton joukkojen komentajana palvelleen kenraali Anatoli Gribkovin muistelmissa, saksankielisenä versiona Im Dienste der Sowjetunion (1992), s. 243 - 334.

McNamaran kertomus: "The Cuban Missile Crisis", Arms Control Today, November 2002.

Internetissä: www.armscontrol.org/act/2002_11/cubanmissile.asp.